

UDC 398

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2022/3/2>

Rimantas BALSYS

humanitarinių mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, Vilnius, Lietuva, 08105

ORCID: 0000-0002-4285-4835

Bibliografinis straipsnio aprašymas: Rimantas Balsys. (2022). Sodas ir vaismedžiai Baltų pasaulėjautoje. *Folia Philologica*, 3, 10–21, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2022/3/2>

SODAS IR VAISMEDŽIAI BALTŲ PASAULĖJAUTOJE

Straipsnio tikslas – remiantis XVI–XVII a. rašytinių šaltinių duomenimis, įvairių žanrų folkloro tektais, kalendorinių ir šeimos švenčių papročiais, pasitelkus kaimyninių slavų tautų papročius, folklorą bei tikėjimus, iširti sodo ir jame augančių vaismedžių raišką baltų pasaulėjautoje. Pirmosios patikimesnės žinios apie atskirus vaismedžius ar sodus rašto paminkluose fiksuojamos tik nuo XVI a. pradžios. XVI a. pabaigoje sodų jau būta ne tik vienuolynuose, bet ir dvarų, klebonijų ūkiuose. Sodų veisimo laikas bemaž sutampa su sodus globojančių dievybių (Kirnis, Sodų motina, Bibcziu Bobelis), paminėjimu rašytiniuose paminkluose. Nors vargingųjų sodybėlėse ir XIX a. viduryje vaismedžiai vis dar buvo didelė retenybė, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje užrašyta daug įvairių tikėjimų, maginių veiksmų, draudimų, kuriais siekiama, kad pasodinti vaismedžiai prigytų, būtų derlūs; sodai ir atskiri vaismedžiai tampa svarbiais kalendorinių ir šeimos švenčių bei folklorinių tekstų simboliais, kuriais išreiškiamos vaisingumo, vedybų, gimtųjų, mirties idėjos. Dalis tikėjimų, maginių veiksmų, susijusių su sodo medžiais greičiausiai įvairiu laiku pasiskolinta, perimta iš kitų kraštų (graikų, romėnų, slavų); o dalis simbolinių prasmų – iš bendros visiems baltams archetipinės medžio sampratos.

Esminiai žodžiai: sodas, vaismedžiai, vaisingumas, papročiai, tikėjimai.

Рімантас БАЛЬСИС

доктор гуманітарних наук, професор, Інституту досліджень культури Литви, вул. Салтонішкю, 58, Вільнюс, Литва, 08105

ORCID: 0000-0002-4285-4835

Бібліографічний опис статті: Рімантас Бальсис. (2022). Сад і плодове дерева у світогляді балтів. *Folia Philologica*, 3, 10–21, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2022/3/2>

САД І ПЛОДОВІ ДЕРЕВА У СВІТОГЛЯДІ БАЛТІВ

Статтю присвячено дослідженню специфіки відображення у світогляді балтів садів і плодкових дерев крізь призму звичаїв, фольклору та вірувань сусідніх слов'янських народів на основі джерел XVI–XVII ст. – писемних пам'яток, різножанрових фольклорних текстів, календарних звичаїв і родинно-святкових традицій. Перші достовірні відомості про окремі плодове дерева чи сади в балтів зафіксовано в писемних пам'ятках лише з початку XVI ст. Наприкінці XVI ст. сади вже були не лише в монастирях, а й у господарських садибах і парафіяльних будинках. Час вирощування садів більш-менш збігається зі згадками в писемних пам'ятках тих божеств, що оберігають сади (Кірніс, Мати Садів, Бібчу Бобеліс). Незважаючи на те, що в середині XIX століття плодове дерева були ще великою рідкістю в садибах бідноти, зафіксовано багато різноманітних вірувань, магичних дій, заборон тощо, спрямованих на цвітіння та гарний врожай посаджених плодкових дерев. Наприкінці XIX – на початку XX ст. сади та окремі плодове дерева стають важливими символами календарних і родинних свят, а також використовуються у фольклорних текстах для вираження ідей родючості, шлюбу, народження, смерті. Окремі вірування та магичні дії, пов'язані з садовими деревами, ймовірно, були запозичені в різні часи з інших країн (греків, римлян, слов'ян), а частина символічних значень походить від архетипової концепції дерева, спільної для всіх балтійських народів.

Ключові слова: сад, плодове дерева, родючість, звичаї, вірування.

Rimantas BALSYS

Doctor of Humanities, Professor, Lithuanian Culture Research Institute, Saltoniškių str. 58, Vilnius, Lithuania, 08105

ORCID: 0000-0002-4285-4835

To cite this article: Rimantas Balsys. (2022). Sodas ir vaismedžiai baltų pasaulėjautoje [Garden and fruit trees in the Baltic worldview]. *Folia Philologica*, 3, 10–21, doi: <https://doi.org/10.17721/fofia.philologica/2022/3/2>

GARDEN AND FRUIT TREES IN THE BALTIC WORLDVIEW

The aim of the article is to explore the expression of garden and fruit trees growing therein in the Baltic worldview on the basis of the data from the 16th–17th centuries. written sources, such as folklore texts of various genres, calendar customs and family holiday traditions, as well as through the customs, folklore and beliefs of the neighbouring Slavic peoples. The first reliable data on individual fruit trees or gardens were recorded in written monuments only in early 16th century. By the end of the 16th century, gardens had been already present not only in monasteries, but also in manors and parsonages. The time of cultivation of gardens more or less coincides with the mention of deities patronizing gardens (Kirmis, Mother of Gardens, Bibcziu Bobelis) in written monuments. Even though fruit trees were still very rare in the homesteads of the poor in the middle of the 19th century, many different beliefs, magical acts, prohibitions, which aimed to ensure that the planted fruit trees grow well and have a harvest, were recorded late 19th – early 20th centuries. Gardens and individual fruit trees became important symbols of calendar and family holidays as well as folklore texts that were used to express the ideas of fertility, marriage, birth, and death. Some of the beliefs and magical acts related to garden trees were probably borrowed, from other countries (Greeks, Romans, Slavs) at various times, while part of the symbolic meanings comes from the archetypal tree concept common to all Baltic peoples.

Key words: garden, fruit trees, fertility, customs, beliefs.

„...folkloras lieka kaip graži, nepakartojama, į praeitį tolstanti lietuvių utopija, įvairiais savo fragmentais, vaizdiniais dar vis pasireiškianti literatūroje, mene, kultūroje, savotiškas lietuviškas rojus, iš kurio mus išvaro civilizacija“ (Martinaitis, 2002: 60–80).

„Yra ta medžių kalba, net jei ją vis mažiau besuprantame, ta kalba yra ir šventa, jei giliosiomis savo dvasinio būvio akimirkomis ją išgirstame ar pajuntame“ (Daujotytė, 2022: 1).

Įvadas

Sodybos, o sykiu ir sodo mitinių ištakų ieškoti reikėtų pradėti nuo pirmąpradžio chaoso ir iš jo besirandančio kosmoso – dievų sukurto pirmojo žemės lopinėlio lietuviškose pasaulio tvėrimo sakmėse. Šis žemės lopinėlis žemdirbiškame pasaulėvaizdyje ilgam ir išliko savotiška sala, tiesa, jau ne tik vandens, o visa apimančios gamtos apsuptyje. Ilgainiui ši sala mūsų protėvių ir įvardinta sodyba (vieta, žemė apie namus su visais trobesiais; vieta, kurioje buvo trobos, sodybvietė), sėdyba (žemė apie namus su visais trobesiais, sodyba), sodas (žemės plotas, kuriame auga vaismedžiai ir vaiskrūmiai; patys tame plote augantys vaismedžiai ir vaiskrūmiai), soda (neiškirstytas kaimas, sodžius), sodis (sodžius, sodyba), sodžius (valstiečių gyvenamoji vieta, kaimas, sodyba), sėdimoji (dirva, ant kurios namas stovi), sėdymas (žemės rėžis ties sodyba) ir pan.

Žmogaus ir jo veiksmų vientisumą esmingai rodo veiksmoždziai sodinti, sodinėti, turintys abi

mums rūpimas reikšmes: a) augalą, daigą kišti, terpti į žemę, kad augtų; b) kviesti, liepti atsisėsti. Akivaizdu, kad veiksmoždzis sodinti giminiškas kitam – sėsti, taip pat turinčiam abi senąsias šios lekšemos reikšmes: a) užimti sėdimą padėtį; b) apsigyventi, apsistoti.

O kur dar visa virtinė kitų šių žodžių reikšmių. Juk sodas – dar ir patys tame plote augantys vaismedžiai ir vaiskrūmiai, ir vestuvinis papuošalas, kabinamas per vestuves ties stalu, ir medžiais apsodintas plotas, parkas, ir paveldima žemė, buveinė, o sodai – sodinami daigai; sodis – augalo sėklos pamatinė dalis; sodžius – sodininkas. Minėtini ir iš šių žodžių išvesti ar atsiradę nauji žodžiai – sodininkas, sodauninkas, sodininkystė, sodauninkystė, sodinukas, sodininkauti ir t. t.

Apibendrinant galima pasakyti, kad sodas jame augantys vaismedžiai – žmogaus rankų tvarinys, kurią, pasak J. Vaiškūno, galime suvokti „kaip iš grasio laukinės aplinkos išskirtą, nuo jos atitvertą, apsėstą, apsodintą, tai yra sukultūrintą erdvę...“

(Vaiškūnas, 1992: 28). Dėl to lietuviui jo sodyba, – „pasaulio centras“ (Vyšniauskaitė, 1999: 7). Neveltui ir lietuvių pasakose dažnas sodo su auksiniais obuoliais vaizdinys, kai kurių tyrinėtojų tapatinamas su pragaro ar dangiškojo rojaus vaizdiniu (Beresnevičius, 1990: 155).

Kita vertus, sodo medžiai, jų mitinė samprata persipynė su mūsų protėviams nuo seniausių laikų prigimta, pajausta miško medžių – šventųjų giraičių, ypatingų medžių – dievų ir mirusių protėvių buveinių, atliekančių kosmogoninę, kultinę, medicinę, įcentrinančią, ideologinę ir kitokias funkcijas, mitologema (Beresnevičius, 2004: 211–223).

Sodas ir vaismedžiai rašytiniuose šaltiniuose

Apie sodų ar atskirų sodo medžių atsiradimą Lietuvos dvaruose ir vienuolynuose duomenų rašto paminkluose nėra daug. O ir tie patys fragmentiški. Pirmosios patikimesnės žinios apie atskirus vaismedžius ar jų sodus yra iš XVI a. pradžios. Iš jų matyti, kad XVI a. sodų jau būta ne tik vienuolynuose, bet ir dvarų, klebonijų ūkiuose.

J. Matuso liudijimu, tarp 1529-tųjų ir 1600-tųjų įvairiuose dokumentuose minima, kad sodų jau būta Naugarduke, Varnėnuose, Rudaminoje, Tytuvėnuose, Žeimenoje, Kobrynėje, Viduklėje (Matusas, 1961: 16). Apie pastarojoje buvusį vyskupo Merkelio Giedraičio dvarą, liudija M. Valančius „Žemaičių Vyskupystėje“ (apie 1600 m.), sakydamas, kad iš Viduklės dvaro kunigas turėjo „žuvį, prūduose gaudomą, ir obuolius daržuose brandinamus, vežinti į Alsėdžius“ (Valančius, 1972: 93).

Jau pirmajame Lietuvos Statute (1529 m.) rašoma ne tik apie bajorų, bet ir apie ūkininkų sodus (žr. skyr. 9, str. 19). Nustatyta, kad už bajoro sodo išvogimą baudžiama 12 kapų grašių, o už ūkininko („mužiko“) – 3 kapomis. Tais laikais jau minimos obelys, kriaušės, vyšnios, slyvos (Matusas, 1961: 16).

Lietuvos Statuto antrosios laidos (1566 m.) ir trečiosios laidos (1588 m.) dešimtame skyriuje yra visas straipsnis (str. 16) apie „Sodo išvogimą“, kuriame nustatytos piniginės baudos už vaismedžių nupurtymą, pavogtus obuolius, iškastus ar nukirstus vaismedžius, sodo tvorą (Lappo, 1938: 384).

Vyskupas M. Valančius savo „Žemaičių Vyskupystėje“, rašydamas apie bernardinų įsikūrimą Tytuvėnuose maždaug 1618–1625 m. sako: jog „iš Vilniaus perkeltas kunigas Simonas Očka, kaipo buklius daržininkas uždiegė gerais medžiais klištoriaus daržą“ (Valančius, 1972: 292).

Iš XVII a. pabaigos rašytinių šaltinių matyti, kad ypatingiems vaismedžiams tuo metu jau suteikiamos ir gydomosios galios. Štai M. Pretorijus rašo, kad jo „buvusiame sode Nybūdžiuose buvo tokia rumbuota kriaušė, t. y. suaugusi kriaušė; prie jos kartą radau seną žmogų, kuris po šiuo medžiu klūpojo ir meldėsi. Paašškėjo, jog jis iš Žemaitijos, siųstas prie šio medžio vaidilučio, kad išgydytų savo sūnų, „turėjusį pavojingą trūkį ir dėl to tapusio luošu“ (BRMŠ III, 2003: 232–233).

Sodo dievybės

Kadangi sodai baltų gyvenamuose kraštuose, kaip matyti ir iš žinių rašytiniuose šaltiniuose, atsirado palyginti neseniai, tad ir sodus prižiūrinčios, globojančios dievybės paminėtos gana vėlai – tik XVI – XVIII amžiais. Kitaip tariant, sodų veisimo laikas bemaž sutampa su sodų dievybių atsiradimu.

Apie 1582 metus rašytame (išspausdintas tik 1615 metais) veikale „Apie Žemaičių dievus...“ J. Lasickis mini vyšnių dievą Kirnį: „Kirnis (Kirnis) globoja prie paežerėje stovinčios tvirtovės augančias vyšnias. Norėdami jį permaldauti, jie papjautus gaidžius sumeta tarp vyšnių ir prismaigsto ten degančių vaškinų žvakių“. Dar J. Lasickis priduria, kad Kirnis garbinamas Plateliuose, t. y. buvo ir tam tikros vietovės arba kilmingesnės šeimos dievas (BRMŠ II, 2001: 594).

Paulius Einhornas XVII pradžioje mini latvių sodų dievybę – Sodų motiną (Dārza māte) (BRMŠ III, 2003: 592)). Vėliau – ir J. Langijas (XVII a. pab.) (BRMŠ III, 2003: 701)), G. F. Stenderis (XVIII a. pab.) (BRMŠ IV, 2005: 205)).

J. Brodovskis apie 1740 metus pirmas pamini ir glaustai aprašo sodų dievybę *Bibcziu Bobelis*. Jis čia prilyginamas graikų vaisingumo, derlingumo dievui Priapui: „Priapus. Bibcziu Bobelis. Garten Gott“ (BRMŠ IV, 2005: 29)).

Sodo vaizdinys graikų mitologijoje

J. Brodovskis, matyt, neatsitiktinai Bibčių Bobelį sugretino su graikų sodo dievybe Priapu. Juk sodai jau vešėjo Antikiniame pasaulyje, o įvairūs sodo medžiai bei jų vaisiai buvo įprasminti ir antikiniuose mituose. Nors kaip vaisingumo, jaunystės, meilės simbolis obuolys žinomas daugelyje tautų (Basanavičius, 1970: 392–408), ypač jis raiškus graikų mitologijoje. Prisimintinas auksinis obuolys – deivės Gajos dovana Dzeusui ir Herai vestuvių proga (Švabas, 1989: 138). Dar – Hesperidžių sodas iš kurio Heraklis parneša tris obuolius ir padeda ant Atėnės aukuro (Švabas, 1989: 140). Daug bėdų ir nelaimių sukėlęs nesantaikos

obuolys, kurį per Tesalijos valdovo Pelėjo ir jūrų nimfos Tetidės vestuves, nekviesta atvykusi nesantaikos deivė Eridė numetė ant vaišių stalo su užrašu „gražiausiajai“. Dėl jo susiginčijo trys galingos deivės Hera, Atėnė ir Afroditė. Trojos karalaitis Paris Dzeuso valia tapo teisėju ir ši ausinių obuolių atidavė Afroditei, o tai sukėlė Trojos karą (Švabas, 1990: 9). Dar žinoma Afroditės dovana (trys aukso obuoliai) Hipomeniui, kurie jam padėjo laimėti lenktynes prieš Atalantą, o sykiu ir jos širdį (Švabas, 1991: 268). Pilnas įvairiausių vaisių sodas minimas ir mite apie Tantalą (Švabas, 1989: 113).

Vaisių, sodų, o taip pat ir vyriškų genitalijų globėjas graikų mitologijoje – Priapas, kurio skulptūros buvo statomos soduose ir daržuose, siekiant didesnio derliaus. Romėnų mitologijoje vaismedžių deivė – Pomona, kuri vaizduojama kaip graži mergina su vaisiais, vėliau – laikanti lėkštę su vaisiais ir gausybės ragą.

Kad sodas prigytų ir būtų vaisingas

S. Daukantas 1846 metais išvertė, o 1849 metais išleido Johano Hermano Cigros knygelę „Pamokslas apie sodnus arba daigynus vaisingų medžių“. Leidinio pratarmėje jis rašo: „Kiekvienam yra žinoma, kaip naudinga daiktui yra gaspadoriui medžio vaisiai: kaipogi ne vien duoda lepnių ir sveiką peną, bet dar ir skanų gėrimą“. Toje pačioje pratarmėje S. Daukantas apgailestauja, kad „pačių medžių kame-ne-kame ir taip didžiai retai ir tų pačių nusususių tegal regėti“ (Daukantas I, 1976: 672). Tai rodytų, jog vargingųjų sodybėlėse XIX a. viduryje vaismedžiai dar buvo didelė reikybė. Nepaisant to, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje užrašyta daug įvairių tikėjimų, maginių veiksnių, kuriais siekiama, kad pasodinti vaismedžiai prigytų ir būtų derlūs.

Kad pasodinta obelis prigytų ir būtų dosni vaisiais, sodinant reikia į duobę įdėti duonos ir druskos (Tverečius), į šaknų tarpus įdėti po akmenuką (Žemaičių Kalvarija), palieti šiltu paukščio ar gyvulio krauju (Seirijai), pakasti kokį nors gyvulį (Veisiejai) (Bartninkas, 2000: 426; Balys, 1986: nr. 1884)). D. Vaitkevičienė mano, kad kraujo auka šiuo atveju sietina su privaloma kraujo auka per laidotuves (Vaitkevičienė, 2001: 52). Iš tikrųjų visoje Lietuvoje žinomas paprotys mirusiajam paskirti jo dalį – papjauti kokį nors gyvulį, nes kitaip mirusysis pats pasiims, tačiau vaismedžio laistymas krauju, o juolab kokio nors gyvulio užkasimas sodinimo vietoje kur kas labiau sietinas su analogiškais įkurtuvių papročiais. Lietuvių ir daugelio kitų kaimy-

ninių tautų statybų aukojimai labai panašūs. Panaši ir intencija – krauju šlakstoma būsimos namo vieta / aukojamas gyvūnas, kad būsimieji namo gyventojai ilgai gyventų, kad namas ilgai stovėtų (Balsys, 2021: 5–10).

Tie patys apeiginiai veiksmai kartojami ir nesulaukus ant pasodintų medžių vaisių: „Jei obelis neveda vaisių, tada po medžiu užkasa kokį gyvulį“ (Ariogala, Kalesnykai, Marcinkonys), gyvą šunį (Seirijai, Alytus), arba po šaknimis papila kraujo (Veisiejai)“ (Slaviūnas, 1997: 316)).

Kad obelys ir kiti vaismedžiai kasmet būtų derlingi įvairiose tautose žinoma ir taikoma daug skirtingų priemonių. Latviams svarbu mėnulio fazė ir savaitės diena: „Obelis reikia sodinti trečią jauno mėnesio dieną, tada jau pirmais metais bus obuolių; naujas obelis reikia sodinti pirmadienį, tada jos duos vaisių jau antraisiais metais. Jei obelis pradeda žydėti per jaunatį, bus daug obuolių“¹.

Dėl tos pačios priežasties serbai, slovenai, vokiečiai tarp šakų dėjo arba tvirtino, rišo prie šakų akmenis – kad medžiai būtų „sunkūs“, kad šakos svirtų nuo stambių vaisių (Зеленин, 1915: 630). Panašus tikėjimas žinomas ir lietuviams – „kad obelė obulautų, reik į šakų tarpus įdėti po akmenuką“ (LKŽ VIII, 1970: 990).

Prie rečiau žinomų (užrašytų) tikėjimų priskirtinas šis: „Jei obelis ar kriaušė neveda vaisių, tai reikia ją apmušti elgetos botagu. O kad kirminai lapų negrauztų, obelės šakas pasmilkinti džiovinta gyvate“ (Klimka, 2009: 102). Elgetos įvaizdis folklore ir papročiuose plačiai aptartas. Pastebėta, jog XVI–XVII a. jie suvokiami ir priimami kaip gebantys komunikuoti su senaisiais dievais ir dėl to galintys pasitarnauti žmonėms (Balsys, 2015: 118-141).

Visoje Lietuvoje žinomas ir net dabar dar praktikuojamas apeiginis veiksmas pamojuoti kirviu ir pagrasinti vaismedžiui, kad bus nukirstas, jei šiais metais neduos vaisių. Šis tikėjimas užrašytas ir daugelyje slavų tautų – bulgarams, slovenams, chorvatams, serbams, ukrainiečiams, baltarusiams, lenkams ir kitiems. Vienur toks grasinimas išsakoamas tik žodžiu, kitur kirvio pentimi padaužoma į medį, dar kitur inscenizuojamas sodininko ir vaismedžio dialogas. Antai Lvovo apskrityje vyras užsimojęs kirviu klausia: „Ar gausiai užderėsi sultingais vaisiais?“, o žmona už obelį atsako: „Užauginsiu didelių ir skanių obuolių“ (Зборовський,

¹ Prieiga per internetą – <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/> (žiūrėta 2022 09 27).

2008: 49). Reikšmingais čia laikytini ne tik pats dialogas, jo turinys, bet ir atlikėjai – vyras ir moteris. Giminingas tikėjimas šiuo požiūriu praktikovtas ir Lietuvoje – kad obelys ir kriaušės derėtų, reikia, kad jas kartu sodintų vyras ir moteris (Klimka, 2009, 102).

Taip pat tikėta, jog galima nuspėti ar net pagausinti ateinančių metų obuolių derlių: „Kad ant vieškelio kokį pantį ar virvagalį randi, tad reikia tą paimti ir parsinešus darže ant obels pakabinti, tad toki obelė labai nešanti ir vaisinga esanti“. „Jei kokį metų obūlių yra, tą metų ir ropučių esą“. „Kad obelės su šarma arba apkala aptrauktos yra ir vėjo judinamos traška, tad liubja sakyti, kad daržuose vaisingas metas būsiąs, ir obelės dėl vaisių daugumo traškėsiančios“ TD III, 1937: 17). A. J. Greimo manymu, vėjas yra obelų vaisintojas. Tą rodo ant vieškelio rastas ir ant obels pakabintas virvagalis, kuris yra ne iš linų ar kanapių vyta, o vėjo ryšis (Greimas, 1990: 125).

Sodų derlingumui įtakos gali turėti ir kiti atmosferos reiškiniai – jei Kūčių dieną sninga, bus daug vaisių; jei daug žvaigždžių danguje Naujųjų Metų naktį, taip pat bus daug vaisių, nes dangus būsimumų metų obelų ir kriaušių žiedais pasipuošęs (Bartninkas, 2000: 427–428); jei vyšnios žydi seną mėnesį, tada jos neturės uogų².

Lenkams, slovakams, čekams ir kitos slavų tautoms žinomas paprotys rudenį palikti visą šaką (arba nors keletą obuolių) nenuskintą, obuolių derlius būtų gausus ir kitais metais (Агапкина, 2019: 325).

Vaismedžių rišimas šiaudais

Visoje Lietuvoje būta papročio Kūčių vakarą vaismedžius aprišti šiaudais. J. Kudirkos liudijimu, obelis rišdavo ant Kūčių stalo ar po stalu pabuvusiais šiaudais o sėjos metu tais šiaudais biržydavo laukus – tikėdamiesi, kad javai ir obuoliai gerai derės, obuolių kirmėlės nepuls (Kudirka, 1993: 271). Tuo tarpu Dzūkijoje vaismedžius aprišdavo šiaudų ryšiais, sudrėkintais grūdų nuoviru: „Va dėl ko Kūčios vidurdienį virdavo grūdus, kokių gaspadorius turi, – rugius, miežius, avižas, grikius, žirnius. Supila visus vienan puodan ir virina tuos grūdus. O šeiminkas atsineša šiaudų kūlį ir suka ryšiukus. Tiek suka ryšelių, kiek turi vaismedžių. Tuos ryšelius deda niekotaitėn ir tą puodą su visokiais grūdais nusunkia ant tų ryšelių <...>. Prieš pat vakarienę šeiminkas bėga sodan, kiekvieną

medį apriša tais ryšiukais, kad visi šiais metais žydėtų ir vaisių būtų“ (Čepienė, 2003: 70–72).

Panašus paprotys užrašytas ir Aukštaitijoje (Saločiuose): „Kūčioms išvirtus žirnius sunkdavę per ruginius šiaudus. Paskum sumaišę juos su tais šiaudais aprišdavę obelis. Pavasarį jos geriau žydėdavusios ir daugiau vaisių duodavosios (Balys, 1993: 26). B. Buračas teigia šitaip darius ir panevėžiečius (Buračas, 1993: 135).

Šis apeiginis veiksmas praktikuojamas ir visose slavų tautose. Kai kurie tyrinėtojai šį paprotį linkę aiškinti kaip norą vaismedžiams perduoti javų (duonos) vitališkumą. Būtent taip viename Bulgarijos regione ir aiškinamas medžių aprišimas šiaudais – kad „medžiai duotų vaisių kaip duona“ (ПК, 1980: 466). Lygiagrečiai, matyt, įmanomi ir kitokie šio apeiginio veiksmo išaiškinimai – kad vaisiai būtų pririšti, kad žydintys medžiai megztų vaisius, kad medžiai nebūtų „nuogi“. Visi šie ritualiniai veiksmai lietuviams žinomi ir iš kitų kalendorinių ar šeimos papročių.

Vaismedžių kvietimas prie Kūčių / Kalėdų stalo

Vaismedžiai – šeimos, namų, sodybos dalis, todėl čekai kviesdavo sodo medžius prie kalėdinio stalo, nuo šventinio stalo valgių pabarstydavo po vaismedžiais (Košťál, 1902: 271). Ritualo esmė kartais nusakoma jau pačiame kvietimo tekste: „Slyvikės, kriaušytės, ateikite su mumis pavakarieniauti, kad ir jūs mus pakviestumėte paviešėti (Виноградова, Толстая, 2005: 467, 474). Lietuviai Kūčių vakarienės kviečia vėją, kad jis avižų nekrėstų; ukrainiečiai – šaltį, mešką; o pietų slavai kviečiasi net „tetą“ – maro personifikaciją (Kerbelytė, 2011: 195). Visais atvejais siekiama šių jėgų prielankumo, kad jos žmonėms, laukams, sodams žalos nedarytų.

Čekai kūčių vakarienės nešdavo į sodą, iškasdavo duobę ir į ją dėdavo duonos, riešutą ir pusę obuolio (Košťál, 1902: 241).

Vaismedžių purtymas (žadinimas)

Plačiai paplitęs ir kitas maginis veiksmas – medžių purtymas, žadinimas. Ukrainoje, Baltarusijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Lenkijoje vaismedžiai žadinami per svarbiausias kalendorines šventes – Kalėdas ir Velykas (СД I, 1995: 266). Kūčių bei Velykų vakare vaismedžius įprasta papurtyti ir Lietuvoje (Vyšniauskaitė, 1999: 29). Dzūkai Kūčių vakarą vaismedžius purtė, kad jie žydėtų (Dundulienė, 1991: 27). Dieveniškų apylinkėse per Velykas purtydavo obelis, kad jos atsibustų iš žiemos miego ir būtų vaisingos (Dundulienė, 1991: 103).

² Prieiga per internetą – <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/> (žiūrėta 2022 09 27).

Lietuviai (bent jau žemaičiai) obelis būtinai papaurtydavo dar ir per pusiaužiemį (kitaip – kirminų dieną, kirmėlinę) taip žadindami jas iš žiemos miego ir tikėdami tada būsiant didesnį obuolių derlių (Klimka, 2009: 46).

Artimu purtymui ar žadinimui, matyt, laikytinas ir ritualinis vaismedžių apkabinimas: „Pušaloto valsčiuje sodininkas Kūčių vakarą eina į sodą ir apkabina kiekvieną obelį, kad vasarą būtų daug obuolių“ (Balys, 1993: 26).

Rytų ir Vakarų slavams dar žinomas paprotys „žadinti“ vaismedžius mirštant šeiminkui, kad jie su šeiminku „amžinai neužmigūt“. Lenkai pirmiausia žadina gyvulius, po to bites, o paskiausiai – ir vaismedžius (СД I, 1995: 266).

Be jau išvardintųjų tradicinėje kultūroje fiksuojama dar ir daugybė kitokių būdų, kuriais siekiama apsaugoti derlių, gyvulius, bitynus, o taip pat ir sodus nuo galimo užkerėjimo, nužiūrėjimo ar burtų, kad derlius nepereitų į kitą sodą. Slavų kraštuose tam pasitelkiamos įvairios priemonės – česnakas, arklio kaukolė, raudonas audeklas, taip pat smilkymas ar krapijimas švęstu vandeniu (Агапкина, 2019, 322). Lietuvių bemaž visos išvardintos priemonės taip pat naudojamos.

Visokeriopą sėkmę, derlingumą, vaisingumą galėjo garantuoti sodyboje iškelta ožio kaukolė: „Manyta, kad arklio (rečiau jaučio ar ožio) kaukolė, iškelta ant stulpo ar padėta kitoje aukštoje vietoje, garantuoja gerą žmonių ir gyvulių gyvenimą, vaisingumą, gausų derlių ir gina žmones bei gyvulius nuo žūties, ligų, parazitų ir blogos akies“ (Gimbutienė, 1994: 44, Balsys: 2017, 49). P. Einhornas teigia panašų tikėjimą dar XVII a. pradžioje žinojus ir latvius: „...arklių ir karvių kaukoles susmaigsto ant statinių tvoros aplink tvartus <...> į ėdžias po pašaru jie deda arklio kaukolę...“ (BRMŠ III, 2003: 593). Tuo pačiu tikslu visa sodyba smilkoma ir šlakstoma Velykų rytą iš bažnyčios parsigabenta švęsta ugnimi bei vandeniu (Balys, 1993: 125).

Siekiant apsaugoti sodą ir derlių nuo konkrečių kenkėjų arba gamtos reiškinių įtakos derlingumui, ieškoma „žemiškesnių“ priemonių. Pavyzdžiui, sakoma, kad vaisių nebus, jei sodams žydint žaibuoja, nes „visus žiedus nudegina [rudas]“ (Balys, 1986: nr. 1916 a.). Tokiu atveju išgelbėti sodo derlių galima tik pakabinus ant šakos kokį geležinį daiktą (seną puodą ar pan.) – „visus blogumus sutraukia ta geležis ar katilas“ (Balys, 1986: nr. 1910).

Nuo kirmėlių taip pat galima apsisaugoti. Reikia Didįjį ketvirtadienį nupjaustyti sode nuo obelių visas sausšias šakas, „tai kirmėlės nekliudys nei vaisių, nei lapų“ (Balys, 1993: 122).

Kai sodas vaisių neveda, imamasi aktyvios magijos, naudojant atitinkamą simbolinę prasmę turinčius daiktus. Pavyzdžiui, kad obulautų obelis, reik įkalti alksnio kylį į didžiąją šaknį“ (LKŽ VIII, 1970: 990). Medžio kylis, matyt, interpretuotinas kaip falo simbolis. Panašus paprotys žinomas ir serbams. Jei vaismedis žydi, bet nemezga vaisių, kamiene išgręžiama skylė ir įkalamas sedulos medžio kylis (Станојевић, 1933: 67).

Draudimai

Sodininkystė (kaip ir kitos valstiečių gyvenimo bei veiklos sritys) lydimos ir įvairių draudimų. Jų paskirtis ta pati – eliminuoti nederamą elgseną, kad nebūtų pakenkta derliui.

Slavai draudė deginti vaismedžius, tikėdami, kad tuomet nudžius visi vaismedžiai, užeis sausra, nebebus vaisių (Агапкина, 2019: 320). Lietuviams žinomi draudimai kepti obuolius ant ugnies: „Obulų nereik į ugnį kepti, nes tada medis padžiūna“ (TD III, 1937: 17). Slavams žinoma ir daug kitokių draudimų. Pavyzdžiui, draudžiama po vaismedžiu šlapintis, išpilti vandenį, kuriuo buvo numazgotas ligonis, draudžiama užkalbant į vaismedžius siųsti ligas (Агапкина, 2019: 321). Palyginimui galima būtų paminėti XVI a. S. Grunau kroniką, kurioje sakoma, kad prūsai ypatingai gerbę šėivamedį, po kuriuo, jų manymų gyvenęs dievas Puškaitis – „jei gyvulys ar žmogus tyčia ar netyčia apšlapina ar kitaip suteršia tą vietą, šį gyvulį užpuola įvairios bėdos arba jis visai pastimpa, kaip dažnai būdavo kiaulėms ar arkliams, taip pat ir kitiems gyvuliams“ (BRMŠ II, 2001: 292). Šį, matyt ypač griežtą draudimą, o tiksliau – gresiančią bausmę draudimo nepaisantiems S. Grunau aprašo kronikoje ir dar kartą: „1573 metais aš kalbėjau su vienu artimu draugu ir tarp kitko paklausiau, dėl ko jo dukrelei, kuriai buvo apie dvylika metų, pakenkta viena akis <...> Į tai jis man atsakė, kad ji, būdama septynerių ar aštuonerių metų mergaitė, kartu su kitais vaikais žaidė vieno valstiečio sode ir žaisdama po šėivamedžio krūmu, kuris ten augo, atliko savo reikalą, bet netrukus po to jos veidukas buvo taip negražiai ir šlykščiai subjaurotas, kad ji vos begalėjo matyti“ (BRMŠ II, 2001: 294).

Čekijoje dar užrašytas tikėjimas, draudžiantis į vaismedį smeigti adatą, kuria buvo siūtos įkapsės (Košťál, 1902: 240), o Polesės ukrainiečiai,

lydėdami mirusįjį į kapines, uždengdavo karstą, kad velionis nenužiūrėtų ir neišsineštų su savimi užderėjusių sodo vaisių (Агапкина, 2019, 321). Lietuviams dar žinomas draudimas moteriai (ypač sergančiai mėnesinėmis) lipti į medį. Manoma, kad tuomet medis nudžius arba neduos vaisių (Balys, 1986: nr. 1903).

Daugeliui slavų tautų žinomas draudimas valgyti pirmuosius obuolius (neprinokusius, krituolius). Ypač draudžiama tai daryti vaikams ir jauniems žmonėms. Tokie obuoliai paliekami ant žemės, kad supūtų, metami į vandenį, atiduodami seniems žmonėms (Fischer, 1921: 52). Čia greičiausiai įžiūrėtinas mitinis priežasties ir pasekmės principas – jaunas žmogus (vaikas), suvalgęs nepriņokusį obuolį, sykiu sutrumpina ir savo gyvenimą. Toks pat draudimas, užrašytas Mažojoje Lietuvoje, aiškinamas kiek paprasčiau – grėsme aptekti utėlėmis: „Vaikams reikia uždrausti nepriņėjusius obulus arba šiaip kokius nepriņokusius vaisius valgyti, šiaip sako, kramų ir utėlių į galvą gaunantis“ (TD III, 1937: 17).

Dar minėtinas draudimas skinti obuolius po saulės laidos – kitaip likusieji ant šakų vaisiai labai kirmys (Klimka, 2011: 36).

Sodas ir vestuvės

Matas Pretorijus XVII a. pabaigoje aprašydamas skalvių ir nadruvių vestuvių papročius, teigia, kad į vyro namus parvežta nuotaka kitą dieną lydima dieverio ir mošos apeina visus trobesius ir juos apdovanoja – deda juostą, skarą, pinigų ir pan. Po to „veda ją ir prie vyšnių bei obelų. Jie turi du arba tris sodus, ir prie kiekvieno ji privalo ką nors numesti“ (BRMŠ III, 2003: 317).

Prisimintina, jog daugelyje slavų tautų žinomas ir specialiai gaminamas vestuvių medis. Jo medžiaga įvairuoja, bet pietų slavai dažniausiai ši medį ruošia iš žydinčios obels (bulgarai, lenkai), kriaušės (lenkai, bulgarai, ukrainiečiai, baltarusiai), vyšnios (lenkai), slyvos (serbai), trešnės (ukrainiečiai, bulgarai, baltarusiai) (Гура, 2011: 254–255). Slavų vestuvių medis ir savo kilme ir simbolika labai artimas lietuvių vestuviniam sodui (Balsys, 2012: 33–40). Vaismedžio šakelė (dažniausiai vyšnios) lietuvių buvo naudojama vestuviniams burtams: „Andriejaus dieną, saulei leidžiantis, pavogdavo iš kaimyno vyšnios šaką ir pamerkdavo vandenin. Jei tokia šaka Kūčių vakare pražys, mergina ištekėsianti“ (Dundulienė, 1991: 17). Galbūt iš čia radosi ir posakis „Vyšnią nuskinti“ – pabučiuoti merginą (LKŽ XIX, 1999: 779).

Su vedybonis ypač susijęs keimeris – du į krūvą suaugę vaisiai (riešutai, obuoliai, slyvos ir pan.), simbolizuojantys vaisingumą (plg. latvių vaisingumo dievybė Jumis, kuris gyvena ant vieno stiebo išaugusiose dviejose varpose, riešutų porėlėje ir t.t.). Tikėta, jog rasti keimerį – laimė, todėl jį reikia su savimi nešiotis (piniginėj, mazgelyje ant kaklo ir pan.). Dar sakoma – jei keimerį rasi, viengungiu neliksi. Pasak S. Daukanto, jaunieji keimarį suvalgydavo ir žiedus sukeisdavo. Tą patį rodo ir žodžio keimaruotis – tuoktis reikšmė (LKŽ V, 1959: 490).

Lietuvių dainose „obuolių ridenimo“, „obuolių svaitymo“, „pavertimu į obuolį“ ir panašiais vaizdiniais įprasminama jaunuolių jausmų užuomazga („Aš nusiskisiu du obuolaičiu / Ir nusiųdysiu savo mergytei“; „Kad įmanyčiau, / Mano mergytę / Į obuolą paversčiau, / Delmonužyj nešiočiau“) (PLD, 1998: nr. 65, 186).

Tas pats ir tikėjimuose: „Kad bernas nor mergą pamasinti, idant ji jį pamiltų ir jam paskui eitų, tur obuolą arba ir cukraus stukelį po pažasties pasikišti ir tol nešioti, kol ano prakaitu permirksta, tad reikia jį mislijamai mergai atiduoti ant suvalgymo ar susulpėjimo, nuo to laiko merga pradeda bernui paskui sekoti“ (TD III, 1937: 9). Obuolys ne tik padeda užmegzti vedybinius ryšius, bet ir nuolat juos sutvirtina – kad visus metus šeimoje vyrų santauka ir meilė, vyras ir žmona kartu valgydavo vieną obuolį (Kerbelytė, 2011: 196).

Visa tai atsispindi ir spanų aiškinimuose – žyrintis sodas sapne pranašauja vestuves (SK, 1997: 242), o vaisingų medžių sodą sapnuoti nevedusiam asmeniui – sveikas sutuoktinis, o vedusiam – sveiki vaikai (SLS, 1999: 365).

Sodo medžiai ir gimtuvės

Kad naujaagimis būtų sveikas, stiprus, raudonais skruostais ir pan. slavai po vaismedžiais užkasdavo placenta, išpildavo pirmojo prausimo vandenį (СЕФЕИ, 2002: 259).

Obels sodinimo vaizdinys lietuvių liaudies dainoje intrepretuotinas kaip bernelio ir mergeles sueitis (Šią naktelę per naktelę / Nemigau, nemigau, / Su broleliu obelėlę / Sodinau, sodinau). Dzūkiškoje krikštytųjų dainoje suvalgyto obuolio vaizdinys simbolizuoja naujos gyvybės užuomazga: „Aikšč, mergela, / Kū aš pasakysiu, / Aš tau prikrėsiu / Grūšių obuolėlių <...> Tu prisirinksi / Pilnų prijuostelę / Ir privalgysi / Pilnų pilvuželį. / – Dar nesulaidau / Nei vienų metelių, / Pradėjo brinke / Grūšios obuolėliai“ (DM, 1981: 265, Tumėnas, 1989: 20, Vaitkevičienė, 2001: 106).

Iš Naujos lietuviškos Ceitungos 1903 metų Nr. 84 aprašytos bylos matyti, jog žodis *obuoliauti* Mažojoje Lietuvoje vartojamas ir *meilintis*, *meilikauti*, *merginti* prasme (Gramotnešis Mielkis prisi-pažįst, kad savo čėsu su Elske Paslatike obuliavos) (Basanavičius, 1970: 403)).

Ta pati obuolio simbolika regima ir tikėjimuose („Kad merga dvilypį arba dviširdį obuolį suvalgo, tad dvynus kartą pagimdanti, todėl reik tokių obuolių saugoties“ (TD III, 1937: 15).

Su gimtųjų ir krikštynų apeigomis, kaip rodo XVII a. rašytiniai šaltiniai, susijęs ir dar vienas lietuvių sodybos augalas – apynys³.

Apie 1680 metus Frydrichas Pretorijus Vyresnysis aprašė įdomų apgėlų (krikštynų) paprotį, kurį pakartoję, perrašė J. Brodovskis: „Lietuviai turėję tokį paprotį, kad kai vaikas būdavo jau kelių savaičių, vėl suruošdavo vaises, per kurias į kūmus prašydavo ne vyriškį, bet moterį: moteris nukerpa vaikui galvą ant pilno gėrimo dubens arba ąsočio, aptiesto skepetaite, arba, kaip jie vadina, nuometu, plaukams suimti, tada ji įmet Ši moteriškė turėjo apkirpti vaikui galvą, laikydama jį ant dubens ar puodo, pilno gėralo, pridengto ašutine skepeta, arba, kaip jie vadina, nuometu, ir pagal išgales įmesti ten kiek pinigų. Tuos pinigus jie vadina apgėlais. Po to ištraukia iš gėrimo nuometą, jį išspaudusi arba išgrėžusi naujoji krikšto motina kartu su vaiko motina išgeria. Šios apeigos apsaugos tokį vaiką ateityje nuo vandens ir ugnies ir jis turės gražius plaukus“ (BRMŠ III, 2003: 96-97).

Nukirptus plaukus jie užkasdavo po apynių virpčiu taip linkėdami ir sakydami: „Lygiai kaip apyniai ant smaigų vyniojasi, taip toksai kūdikis iš visų vargų išsivynij[a]“ arba „Lygiai kaip apyniai riečias, taip ir plaukai tokio kūdikio riečias ir traiškūs stoj[a]“, t.y. kaip apynys apie virpstį vyniojas, taip toks vaikas iš visų pavojų išsivynioja, arba kaip apynys į viršų riečiasi, taip raitosi ir auga tokio vaiko plaukai“ (BRMŠ IV, 2005: 32).

Mirties ženklai

Nuo seniausių laikų medis lietuvių pasaulėjau-toje – ir dievų, ir mirusių protėvių buveinė. Apie dievų apsireiškimą medžiuose, mirusių protėvių

persikėlimą į medžius duomenų raštijoje yra jau nuo XI amžiaus (Balsys, 2013: 74-94). Dalis jų išliko ir tikėjimuose – „kurioj girioj esą girgždančių medžių, tuose miškuose gyvenančios dvasios“ (Čepienė, 2003: 59). Pradėjus prie sodybų veisti sodus, kai kurie mitiniai vaizdiniai ir tikėjimai nuo miško medžių natūraliai buvo pritaikyti vaismedžiams.

Taip radosi tikėjimai, jog „negalima kieme žaliuojančio medžio kirsti, nes iš tos šeimos kas nors mirs (Veliuona); medžių, kuriuos tėvai ar protėviai pasodino, negalima kirsti, nežiūrint ar jie bus seni ar jauni, priešingu atsitikimu kirtėjas mirs; jeigu būtinai reikalinga kirsti, reikia pakviesti svetimi žmonės – tada nieko blogo neatsitiks (Salakas); jauni žmonės neturi kirsti senų medžių, nes Dievas jiems gyvenimą sutrumpins“ (Rodūnė). Ypač negalima kirsti vaisinių medžių, nes juose gyvena protėvių dūšios (Adučiškis). Kas juos nukerta, tas mirs (Varėna).

Tokie pat draudimai žinomi ir visiems slavams. Išimtis taikoma tik itin išskirtiniais atvejais – jei medis nudžiūvo, išvirto, rečiau – jei nustojo derėti.

Taip pat jeigu medis nudžiūsta kieno sode – toje šeimoje kas nors mirs (Lazdūnai). Arba jei toje vietoje, kur medis nudžiūvo, pastato trobą, toje vietoje bus daug numirėlių“ (Balys, 2004: 192, Slaviūnas, 1997: 318). Nudžiūvusi obelis pranašavo nelaimę – tikėta, kad kas nors iš namiškių mirs (Čepienė, 2003: 61). Dar mirtį kuriam nors šeimos nariui galėjo pranašauti sode pavėluotai sprogstantis vaismedis, „jei medžiai nelaiku žydi“, „jei vasarą ar rudenį pradeda žydėti vyšnios“, „jei rudenį žydi vaisinis medis“. Kartais nelaimė konkretizuojama: „jei vyšnios žydi nelaiku, tai mirs vaikai“ (Balys, 2004: 193). „Kai obuoliai (labai) krinta nuo obelių, tai toj šeimoj mirs žmonės“ (Balys, 2004: 137). Panašūs tikėjimai užrašyti ir Latvijoje: jei obelis žydi rudenį, netrukus tuose namuose kas nors mirs; jei obelys žiemą dar nenumetė lapų, tai pavasarį mirs daug jaunų žmonių⁴.

Analogiški ir sapnų aiškinimai – jei sapne matote sode nupjautą obelį, vadinasi, kažkas namuose mirs (Latvija)⁵. „Jei motina sapne purto obelį ir krečia obuolius, tai jai mirs vaikai (Latvija)⁶.

³ Anot Igno Končiaus, kiekvienoje žemaičio sodyboje būtinai rasi apynių, o Pirmajame Lietuvos Statute už apynių vagystę ar niokojimą net buvo numatytos bausmės: „Jei kas svetimus apynynus smurtu išdraskytų ar sukapotų nors ir savo veldėmėje, ir dėl to prieš jį pateiktų pagrįstus įrodymus, toks turi smurtinę tam, kieno apynynai mokėti, o kartotinės mums, valdovui, dvylika rublių grašių. O jeigu tik apynius nudraskytų, bet nesukapotų, tas turi apmokėti žalą su atlygiu (Valikonytė, Lazutka, Gudavičius, 2001: 226).

⁴ Prieiga per internetą – <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/> (žiūrėta 2022 09 27).

⁵ Prieiga per internetą – <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/> (žiūrėta 2022 09 27).

⁶ Prieiga per internetą – <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/>, nr. 19542. (žiūrėta 2022 09 27).

LITERATŪRA:

1. Агапкина Т. А. *Деревья в славянской народной традиции. Очерки*. Москва : Индрик, 2019.
2. Виноградова Л. Н., Толстая С. М. *Приглашение мифологических персонажей на рождественский ужин: Формула и обряд*. Москва : Индрик, 2005.
3. Гура А. В. *Брак и свадьба в славянской народной культуре: семантика и символика*. Москва: Индрик, 2011.
4. Зборовський П. Різдва́ний цикл свят за традицією села Верхнє Висоцьке на Турківщині. *Народознавчі зошити*. № 1–2. Львів : Інститут Народознавства, 2008.
5. Зеленин Д. К. *Описание рукописей Ученого архива Императорского Русского географического общества*. Т. 2. Петроград : Императорское Русское географическое общество, 1915.
6. ПК. *Пирински край* / под ред. В. Хаджиниколова. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. Етнографски проучвания на Югозападна България. София. 1980.
7. СД I. *Славянские древности*. Т. I. Москва : Международные отношения, 1995.
8. СЕФЕИ. Сакар / за ред. Р. Попова. София : *Етнографско, фолклорно и езиково изследване*. 2002.
9. Станојевић М. Из народног живота у Тимоку. *Гласник Етнографског музеја у Београду*. Књ. 8. Београд. 1933.
10. Толстая С. М. *Полесский народный календарь*. Москва : Индрик. 2005.
11. Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius : Mintis, 1993.
12. Balys J. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring : Lietuvių tautosakos leidykla, 1986.
13. Balys J. *Raštai*. T. V. Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
14. Balsys R. Apie baltiškąs teofanijas. *Res Humanitariae. T. XIII*. Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla, 2013.
15. Balsys R. Gaidžio (vištos) aukojimo refleksijos gimtųjų, krikštytųjų, vestuvių ir įkurtųjų papročiuose. *Žiemgala*. Nr. 1. Kaunas : Žiemgalos leidykla, 2021.
16. Balsys R. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla, 2010.
17. Balsys R. *Lietuvių ir prūsų pagonybė: alkai, žyniai, stabai*. Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla, 2015.
18. Balsys R. *Lietuvių ir prūsų religinė elgsena: aukojimai, draudimai, teofanijos*. Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla, 2017.
19. Balsys. R. Vestuviniai sodai: genezė ir simbolika. *Gimtasai kraštas. Praeities ir dabarties kultūros metraštis*. Nr. 5. Kaunas : Žiemgalos leidykla, 2012.
20. Bartninkas M. *Liaudies meteorologija*. Vilnius : Knygiai, 2000.
21. Basanavičius J. Apie obuolį lietuvių dainose bei pasakose ir vestuvių apeigose. *Rinktiniai raštai*. Vilnius : Vaga, 1970.
22. Beresnevičius G. *Dausos. Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasauležiūroje*. Klaipėda : Gimtinė-Taura, 1990.
23. Beresnevičius G. *Lietuvių religija ir mitologija. Sisteminė studija*. Vilnius : Tyto alba, 2004.
24. BRMŠ II. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. II. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001.
25. BRMŠ III. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. III. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003.
26. BRMŠ IV. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. IV. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005.
27. Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius : Mintis, 1993.
28. Čepienė I. *Etninė kultūra ir ekologija. Vandens ir medžio, žemės ir paukščio sakralumas*. Kaunas : Šviesa. 2003.
29. Daujotytė V. Medžiai – žembuviai, žmonių bedrabuviai. *Būdas*. Nr. 5 (206). Vilnius : Lietuvos nacionalinis kultūros centras. 2022.
30. Daukantas S. *Raštai*. T. I. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys. Vilnius : Vaga, 1976.
31. DM. *Dzūkų melodijos*. Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė. Vilnius : Vaga. 1981.
32. Dundulienė P. *Lietuvių šventės, papročiai, tradicijos, apeigos*. Vilnius : Mintis. 1991.
33. Fischer A. *Zwyczaje pogrzebowe ludu polskiego*. Lwów. 1921.
34. Gimbutienė M. *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mense*. Vilnius : Mintis. 1994.
35. Greimas A. J. *Tautos atminties beiėskant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius-Chikago, 1990.
36. Kerbelytė B. *Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.
37. Klimka L. Medžių mitologizavimas tradicinėje Lietuvių kultūroje. *Acta humanitāca imiversitatis Saulensis*. T. 13. 2011.

38. Klimka L. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius : Vilniaus pedagoginio instituto leidykla, 2009.
39. Košťál J. *Rostlinstvo v podání prstonárodním*. Velké Meziříčí, 1902.
40. Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius : Vaga, 1993.
41. Lappo J. *1588 metų Lietuvos Statutas*. T. II. Kaunas : Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys nr. 497. 1938.
42. LKŽ V. *Lietuvių kalbos žodynas*. T. V. Atsak. redaktorius : K. Ulvydas. Vilnius : Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
43. LKŽ VIII. *Lietuvių kalbos žodynas*. T. VIII. Vyr. redaktorius J. Kruopas. Vilnius : Mintis, 1970.
44. LKŽ XIX. *Lietuvių kalbos žodynas*. T. XIX. Vyr. redaktorius Vytautas Vitkauskas. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 1999.
45. Martinaitis M. *Laiškai Sabos karalienei*. Vilnius : Tyto alba, 2002.
46. Matusas J. Nuo kada Lietuvoje gėlės, sodai ir daržai. *Moteris. Lietuvių moterų žurnalas*. Leidžia Kanados Lietuvių Katalikų Moterų Draugija. 1961.
47. PLD. *Prūsijos Lietuvių Dainos*. Surinko Vilius Kalvaitis. Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
48. SLS. *Senas lietuvių sapnininkas*. Panevėžys. 1999.
49. SK. *Sapnų kalba*. Vilnius : Algarvė, 1997.
50. Slaviūnas Z. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose. *Tautosakos darbai*. T. VI–VII (XIII–XIV). Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.
51. Švabas G. *Gražiausios antikos sakmės*. T. I. Vilnius : Vyturys, 1989.
52. Švabas G. *Gražiausios antikos sakmės*. T. II. Vilnius : Vyturys, 1990.
53. Švabas G. *Gražiausios antikos sakmės*. T. III. Vilnius : Vyturys, 1991.
54. TD III. *Tautosakos darbai*. T. III. Spaudai paruošė dr. J. Balys. Kaunas : Spindulys, 1937.
55. Tumėnas V. „Roželės“ ornamento simbolika. *Krantai*. Nr. 12. Vilnius : Krantų redakcija, 1989.
56. Vaiškūnas J. Sodas ir visata. *Liaudies kultūra*. Nr. 25 (2). 1992.
57. Vaitkevičienė D. *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 1986.
58. Valančius M. Žemaičių vyskupystė. *Raštai*. T. II. Vilnius: Vaga, 1972.
59. Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius : Vaga, 2001.
60. Vyšniauskaitė A. *Lietuvio namai*. Vilnius : Lietuvos liaudies kultūros centras. 1999.

REFERENCES:

1. Ahapkyina, T. A. (2019). *Derevia v slavianskoj narodnoj tradytsyy [Trees in the Slavic folk tradition]*. Ocherki. Mockv a: Indrik – Essays. Moscow: Indrik [in Russian].
2. Vinogradova, L. N., Tolstaya, S. M. (2005). Priglasenie mifologicheskikh personazhey na rozhdestvenskiy uzhin: Formula i obryad [Inviting Mythological Characters to Christmas Dinner: Formula and Rite] [in Russian].
3. Gura, A. V. (2011). *Brak i svadba v slavyanskoy narodnoy kulture: semantika i simbolika [Marriage and wedding in Slavic folk culture: semantics and symbolism]*. Mockva: Indrik – Moscow: Indrik [in Russian].
4. Zborovskiy, P. (2008). Rizdvianiyi tsykl sviat za tradytsiieiu sela Verkhnie Vysotske na Turkivshchyni [The Christmas cycle of holidays according to the tradition of the village of Verkhne Vysotske in the Turkiv region]. *Narodoznavchi zoshyty. № 1–2*. Lviv: Instytut Narodoznavstva – *Ethnological notebooks. No. 1–2*. Lviv: Institute of Ethnology [in Ukrainian].
5. Zelenin, D. K. (1915). *Opisanie rukopisey Uchenogo arhiva Imperatorskogo Russkogo geograficheskogo obschestva [Description of the manuscripts of the Academic Archive of the Imperial Russian Geographical Society]*. T. 2. Petrograd: Imperatorskoe Russkoe geograficheskoe obschestvo – V. 2. Petrograd: Imperial Russian Geographical Society [in Russian].
6. PK (1980). *Pirinski kray. Etnografski, folklorni i ezikovi prouchvaniya [PR. Pirin Region. Ethnographic, folklore and linguistic studies]*. *Etnografsky prouchvaniya na Yuhozapadna Bŭlharyia*. Red. V. Khadzhy Nikolov. Sofya – *Ethnographic studies of Southwestern Bulgaria*. Editor V. Hadjinikolov. Sofia [in Bulgarian].
7. CD I (1995). *Slavyanskije drevnosti [SA I. Slavic antiquities]*. T. I. Moskva: «Mezhdunarodnyie otnosheniya» – T. I. Moscow: «International Relations» [in Russian].
8. SEFEI (2002). *Sakar. Etnografsko, folklorno i ezikovo izsledvane [Sakar. Ethnographic, folklore and linguistic research]*. Otv. red. R. Popov. Sofya – Allotted editor R. Popov. Sofia [in Bulgarian].
9. Stanoevich M. (1933). Iz narodnog zhivota u Timoku [From folk life in Timok]. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu. Kn. 8. Beograd – Gazette of the Ethnographic Museum in Belgrade. Book 8*. Belgrade [in Serbian].
10. Tolstaya, S. M. *Poleskiy narodniy kalendar [Polissya folk calendar]*. Moskva: Indrik – Moscow: Indrik [in Russian].

11. Balys, J. (1993). *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis [in Lithuanian].
12. Balys, J. (1986). *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla [in Lithuanian].
13. Balys, J. (2004). *Raštai. T. V*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas [in Lithuanian].
14. Balsys, R. (2013). Apie baltiškas teofanijas. *Res humanitariae. T. XIII*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla [in Lithuanian].
15. Balsys, R. (2021). Gaidžio (vištos) aukojimo refleksijos gimtųjų, krikštynų, vestuvių ir įkurtųjų papročiuose. *Žiemgala. Nr. 1*. Kaunas: Žiemgalos leidykla [in Lithuanian].
16. Balsys, R. (2010). *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla [in Lithuanian].
17. Balsys, R. (2015). *Lietuvių ir prūsų pagonybė: alkai, žyniai, stabai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla [in Lithuanian].
18. Balsys, R. (2017) *Lietuvių ir prūsų religinė elgsena: aukojimai, draudimai, teofanijos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla [in Lithuanian].
19. Balsys, R. (2012). Vestuviniai sodai: genėzė ir simbolika. *Gimtasai kraštas. Praeities ir dabarties kultūros metraštis. Nr. 5*. Kaunas: Žiemgalos leidykla [in Lithuanian].
20. Bartninkas, M. (2000). *Liaudies meteorologija*. Vilnius: Knygiai [in Lithuanian].
21. Basanavičius, J. (1970). Apie obuolį lietuvių dainose bei pasakose ir vestuvių apeigose. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Vaga [in Lithuanian].
22. Beresnevičius, G. (1990). *Dausos. Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*. Klaipėda: Gimtinė-Taura [in Lithuanian].
23. Beresnevičius, G. (2004). *Lietuvių religija ir mitologija. Sistemine studija*. Vilnius: Tyto alba [in Lithuanian].
24. BRMŠ II. (2001). *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. II. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla [in Lithuanian].
25. BRMŠ III. (2003). *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. III. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla [in Lithuanian].
26. BRMŠ IV. (2005). *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. IV. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla [in Lithuanian].
27. Buračas, B. (1993). *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis [in Lithuanian].
28. Čepienė, I. (2003). *Etninė kultūra ir ekologija. Vandens ir medžio, žemės ir paukščio sakralumas*. Kaunas: Šviesa [in Lithuanian].
29. Daujotytė, V. (2022). Medžiai – žemubuviai, žmonių bedrabuviai. *Būdas. Nr. 5 (206)*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis kultūros centras [in Lithuanian].
30. Daukantas, S. (1976). *Raštai. T. I*. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys. Vilnius: Vaga [in Lithuanian].
31. DM (1981). *Dzūkų melodijos*. Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė. Vilnius: Vaga [in Lithuanian].
32. Dundulienė, P. (1991). *Lietuvių šventės, papročiai, tradicijos, apeigos*. Vilnius: Mintis [in Lithuanian].
33. Fischer, A. (1921). *Zwyczaje pogrzebowe ludu polskiego*. Lwów.
34. Gimbutienė, M. (1994). *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*. Vilnius: Mintis [in Lithuanian].
35. Greimas, A. J. (1990). *Tautos atminties beiėskant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius-Chikago [in Lithuanian].
36. Kerbelytė, B. (2011). *Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas [in Lithuanian].
37. Klimka, L. (2011). Medžių mitologizavimas tradicinėje Lietuvių kultūroje. *Acta humanitāca imiversitatis Saulensis*. T. 13 [in Lithuanian].
38. Klimka, L. (2009). *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio instituto leidykla [in Lithuanian].
39. Košťál, J. (1902). *Rostlinstvo v podání prstonárodním. Velké Meziříčí* [in Czech].
40. Kudirka, J. (1993). *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga [in Lithuanian].
41. Lappo, J. (1938). *1588 metų Lietuvos Statutas. T. II*. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys nr. 497 [in Lithuanian].
42. LKŽ V. (1959) *Lietuvių kalbos žodynas. T. V*. Atsak. redaktorius: K. Ulvydas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla [in Lithuanian].
43. LKŽ VIII. (1970). *Lietuvių kalbos žodynas. T. VIII*. Vyr. redaktorius J. Kruopas. Vilnius: Mintis [in Lithuanian].
44. LKŽ XIX. (1999). *Lietuvių kalbos žodynas. T. XIX*. Vyr. redaktorius Vytautas Vitkauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [in Lithuanian].
45. Martinaitis, M. (2002). *Laiškai Sabos karalienei*. Vilnius: Tyto alba [in Lithuanian].
46. Matusas, J. (1961). Nuo kada Lietuvoje gėlės, sodai ir daržai. *Moteris. Lietuvių moterų žurnalas*. Leidžia Kanados Lietuvių Katalikų Moterų Draugija [in Lithuanian].

47. PLD (1998). *Prūsijos Lietuvių Dainos*. Surinko Vilius Kalvaitis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas [in Lithuanian].
48. SLS (1999). *Senas lietuvių sapnininkas*. Panevėžys [in Lithuanian].
49. SK (1997). *Sapnų kalba*. Vilnius: Algarvė [in Lithuanian].
50. Slaviūnas Z. (1997). Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose. *Tautosakos darbai. T. VI–VII (XIII–XIV)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas [in Lithuanian].
51. Švabas, G. (1989). *Gražiausios antikos sakmės. T. I*. Vilnius: Vyturys [in Lithuanian].
52. Švabas, G. (1990). *Gražiausios antikos sakmės. T. II*. Vilnius: Vyturys [in Lithuanian].
53. Švabas, G. (1991). *Gražiausios antikos sakmės. T. III*. Vilnius: Vyturys [in Lithuanian].
54. TD III (1937). *Tautosakos darbai. T. III*. Spaudai paruošė dr. J. Balys. Kaunas: Spindulys [in Lithuanian].
55. Tumėnas, V. (1989). „Roželės“ ornamento simbolika. *Krantai. Nr. 12*. Vilnius: Krantų redakcija [in Lithuanian].
56. Vaiškūnas, J. (1992). Sodas ir visata. *Liaudies kultūra. Nr. 25 (2)* [in Lithuanian].
57. Vaitkevičienė D. (1986). *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas [in Lithuanian].
58. Valančius, M. (1972). Žemaičių vyskupystė. *Raštai. T. II*. Vilnius: Vaga [in Lithuanian].
59. Valikonytė, I., Lazutka, S., Gudavičius E. (2001). *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga [in Lithuanian].
60. Vyšniauskaitė, A. (1999). *Lietuvio namai*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras [in Lithuanian].